

Prevzete besede neslovanskega in slovanskega izvora v knjižni slovenščini 16. stoletja

Andreja Legan Ravnikar

Cobiss: 1.01

Pomanjkanje izrazov je predstavljalo najmočnejšo motivacijo za sprejemanje besed iz inventarja drugih jezikov v knjižno slovenščino 16. stoletja. Primerjava med pisci, predvsem med Trubarjem in Dalmatinom v odnosu do Krelja in Juričiča, je glede na razlikovalne jezikovne koncepte in sociolingvistične okoliščine pokazala med posameznimi avtorji različne deleže prevzetih besed iz nemščine, klasičnih in svetopisemskih ter romanskih in slovanskih jezikov. Razčlenjevali smo pomensko podobo oz. pomenske razvoje mlajših in starejših prevzetih besed.

Ključne besede: knjižna slovenščina 16. stoletja, prevzemanje, nemščina, latinščina, italijanščina, hrvaščina, cerkvena slovanščina

Borrowed Words of Non-Slavic and Slavic Origin in Sixteenth-Century Standard Slovenian

A lack of expressions represents the strongest motivation for borrowing words from the inventory of other languages into sixteenth-century standard Slovenian. A comparison among writers, primarily between Trubar and Dalmatin versus Krelj and Juričič, with regard to distinguishing linguistic concepts and sociolinguistic circumstances reveals a differing share of words in their works borrowed from German, classical languages and Biblical languages, Romance languages, and Slavic languages. This article analyzes the semantic character or semantic development of more recent and older borrowed words.

Keywords: sixteenth-century standard Slovenian, borrowing, German, Latin, Italian, Croatian, Church Slavic

0 Pomanjkanje izrazov je predstavljalo najmočnejšo motivacijo za sprejemanje besed iz inventarja drugih jezikov v najstarejšo knjižno slovenščino.¹ V 16. stoletju se je izrazni primanjkljaj pokazal pri prevajanju del nemških protestantov in

¹ Integracija tujih besed gre lahko skozi različne stopnje, od sprejemanja citatnih besed, tj. besed brez vidnih znakov podomačitve, v slovensko besedilo (pisava, izgovor in naglas kot v tujem jeziku) prek tujk, ki so se glasoslovno, pisno in/ali oblikoslovno poslovenile, do izposojenk, ki so se povsem prilagodile zakonitostim slovenskega jezika (Toporišič 1992: 14, 299–300, 334). Poimenovanje prevzeta beseda za slovensko besedo tujega izvora za naše potrebe povsem zadostuje.

pri oblikovanju samostojnejših besedil. Največja je bila potreba pri poimenovanju novih verskih pojmov (protestantska teologija in sprememba verskega življenja) ter prevajanju tujih materialnih in kulturnih pojmov v slovenščino (Orožen 1996: 114–288; Legan Ravnikar 2008: 15–33). Prihod novih ali na novo prevzetih besed, čeprav so za poimenovane pojme že obstajali izrazi v jeziku, je sprožil pojav novih besedilnih zvrsti (nastali so abecedniki, slovnica, dva slovarja in dva koledarja). V delih posvetnega značaja se je oblikovalo tudi strokovno izrazje, npr. jezikoslovno, šolsko, upravno, in zametki strokovnega izrazja drugih strok (Novak 2004: 142–156; 2007: 266–276). Razlog za sprejemanje besed je bila tudi želja po večji prestižnosti besedila, kar je primerljivo z rabo latinskega izrazja v drugih evropskih jezikih (Ahačič 2011: 114).

1 V geselskih in kazalčnih iztočnicah Besedja² se potrjuje raba različnih stopenj podomačitve prevzetih besed, kar razkriva dinamiko sprejemanja tujejezičnih besed (pot, čas prevzema) in njihove spremembe do popolne integracije v slovenski knjižni jezik. Na podlagi primerjalnih analiz s prevodno predlogo lahko ugotavljamo večjo ali manjšo naslonitev nanjo, sprejemanje tujih besedotvornih modelov in oblikovanje pomenske podobe prevzetih besed v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Ker je problematika zelo obsežna in kompleksna, smo se osredotočili na glavne značilnosti sprejemanja prevzetih besed glede na izvor.

1.1 Besede, prevzete iz nemščine

Zaradi dolgotrajnega in neposrednega stika ter znanih okoliščin naslonitve na nemške reformatorske tokove je večina tujejezičnih besed v najstarejši slovenski knjižni jezik prišla iz nemščine ali z njenim posredovanjem.³ Poleg glasoslovne in pisne raznolikosti ter manjše oblikoslovne in večje besedotvorne variantnosti je zanje značilna pomenska razčlenjenost (večpomenskost).⁴ V postopku jezikovne izposoje

² Besedje (2011) je okrajšano poimenovanje za znanstveno monografijo Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, ki smo jo pripravili Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat in France Novak. Kot nas seznanja Uvod (Merše 2011: 7–16), so bile pri zbiranju in pripravi jezikovnega gradiva upoštewane vse knjižne izdaje s slovenskim besedilom iz druge polovice 16. stoletja, tudi slovenske ustreznice v Megiserjevih slovarjih, skupno torej 53 knjig (1550–1603). Na podlagi popolnega izpisa vseh občnoimenskih besed v vsakokratni rabi je bilo potrjenih več kot 22.000 različnih besed, vključujoč tudi citatne besede in besedne zveze, ki se smiselno vključujejo v slovensko besedilo. V slovarski obliki predstavljenemu besedju so pripisane besednovrstne in druge slovnične oznake ter podatki, v katerih delih se pojavljajo, kar kaže na prvo pojavitev v knjigi, besedilno zvrst pojavljanja določene besede in obseg rabe v 16. stoletju.

³ Prim. t. i. ljudske izposojenke v Kranzmayer (1944), Striedter-Temps (1963); podobno v drugih slovanskih jezikih (Štebih Golub 2010 za kajkavščino, Kočeva-Lefedžieva 2004 za bolgarščino). Za češčino in slovaščino obstaja obširna monografija Stefana M. Newerkle (Newerkle 2011), ki pa mi je ni uspelo pregledati.

⁴ Za nazornjšo predstavo, kako so iz nemščine prevzete besede in tvorjenke iz njih v razmerju do domačega izrazja zaznamovale knjižno slovenščino 16. stoletja, zlasti pri črkah f, š, ž, naj navedem abecedni seznam iz Besedja – od *štift* do *švoh*: *štift* 1 m, *štift* 2 ž, *štift*

se zgodita dve vrsti semantičnih sprememb: semantična prilagoditev prevzete besede in sprememba v pomenskem polju jezika sprejemnika (Štebih Golub 2010: 177). V pomenski strukturi prevzetih besed tako prepoznavamo izhodiščni pomen (za obravnavani čas), razvitost drugotnih pomenov, podpomenov in pomenskih odtenkov;⁵ njihov pomen je ožji kot v izvornem jeziku ali pa se ob splošni sprejetosti v slovenščino širi. Če je poimenovanje predhodno že obstajalo, iz nemščine sprejete besede povzročajo pomenske spremembe domačih besed ali jih potiskajo na obrobje rabe. Pomenski odmik v smer pejorativnosti (slabšalno) se kaže pri prevzetih besedah iz uvodov, komentarjev ali polemičnih odlomkov Trubarjevih, Kreljevih in Dalmatinovih del, kjer se soočajo teološka in povsem praktična vprašanja liturgije itd. pri katolikih in protestantih.⁶

3 m/ž, štifta, štiftan, štiftanje, štiftar, štiftati, štiglic, stih, štihlan, štil 1 [pisalo], štil 2 [ročaj], štima, štimajoč, štiman, štimanje, štimati, štimati se, štimica, štimovec, štipendija, štiresto, štiri, štirideset, štirideseter, štirideseti, štiridesetkrat, štiridesetni, štirikrat, štirinajst, štirinajsti, štirinogat, štirinogav, štirired, štiristo, štiristokrat, štirivoglast, štirivoglat, štirje, štivra, štivrati, što zlog, štok 1 [deblo], štok 2 [ječa], štok 3 [skrinja], štokfiš, štolc 1 m, štolc 2 prid. nepregib., štor, štoklja, štokljin, štorovje, štos, štrafan, štrafati, štrafinga, štraje sam. ž mn., štrajfan, štrajfani, štrajfanje, štrajfati, štrajfen prid., štraj-finga, štrajfovati, štrama, štramljan del., štramljati, štranga, štravbi*, štravs, štravsov, štreng, štrifan, štrifati, štrigel, štriglati, štrih, štrik, štrikan, štrikar, štrikati, štrit, štritan, štritanje, štritar, štritati, štritati se, štruc, štrukelj, štu zlog, štučast, študent, študera sam. ž, študiranje, študirati, študirati se, štueta, štuk, štuka*, štukanje, štupek, štumati se, štumf, štumpf, štop, štopa, štopan, štopati, šturn, šturnanje, šturnati, šturema, šturn, šturma, šturman, šturmanje, šturmati, štur mavba, šu zlog, šudnik, šula, šular, šularec, šularica, šularski, šulmajster, šulmaster, šulmašter, šulmejster, šulmester, šulmešter, šulmojster, šulmojstrica, šulmojšter, šulmoster, šulmoštrica, šulmošter, šultes*, šum, šumeč, šumečen, šumejoč, šumenje, šumeti, šumljati, šumošter, šupa 1 [luska], šupa 2 [skedenj], šupna, šurc, šustar, šuster, šustvati, šustvo, šuštar, šuštarški, šušto, šuštvati, šuta, šutina, švabiški, švabski, švah prid., švendenski, švermar, švermer, švermeriški, švoh prid. nepregib. Podrobneje o značilnostih sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja Legan Ravnikar (2012). Ob strani bomo pustili dobesečno prevajanje besed iz nemščine, ki je bodisi besedotvorno ali pomensko motivirano. Kalkiranje kot enega od osnovnih načinov širitve slovenskega glagolskega besedja v 16. stoletju je natančno raziskala in popisala Majda Merše (2009: 129–146).

⁵ France Novak (2004: 73–241) je na konkretnih zgledih besed iz besedil slovenskih protestantov 16. stoletja predstavil veliko poimenovalnih vrst za bogatenje besednega zaklada. Najbolj tipične so bile: metaforizacija, metonimizacija, terminologizacija, natančnejše določanje pomenov z opisovanjem (oblikovanje ustaljenih besednih zvez, ki niso termini niti frazemi), približevanje (pri prevodih gre za iskanje najprimernejše ustreznice za besedo v izvorniku), poosebitev, frazeologizacija, simbolizacija.

⁶ Taka so besedila: TIGA NOVIGA TESTAMENTA ENA DOLGA PREDGVVOR (TT 1557), ANTITHESIS INV RASLOZHENIE. PRAVE CHRISTIANSKE INU ANTI-Christianske krive Vere (KB 1566) in GMAIN PREDGVVOR ZHES VSO SVETO BIB-LIO (DB 1584) ter Trubarjeve razlage v TR 1558, TAr 1562, TO 1564, TC 1575 in še kje.

1.1.1 Novi pomeni v slovenščini, pri prevzetih besedah velikokrat spodbujeni z nemško predlogo, se pogosto oblikujejo po metafori, kjer izbrana podobnost predstavlja motivacijo za poimenovanje novega predmeta, pojava ali pojma, npr. pri *cehati*:⁷

cehati (< nem. *zechen*) 1. kdo *veselo popivati, lahko se zabavati v družbi; veseljačiti*: tu, kateru je nym porozhenu puſte ſtati, inu nekaj drusiga ſture, Gredo ta zhafſ fe prehajat [!], ygrat, zehat, kadar bi vñihñi imejli dellati, enu inu drugu opraviti TPo 1595, II, 176; prim. *Gehen .. ſpacieren/ ſpielen/ zechen/ da ſie im haufe arbeyten* LH 1566, II, CV.

2. živeti brezskrbno, grešno, ne misleč na posledice lahkomiſelnih dejanj: Lubi drug, fi li ti ſnal poprej lakomnovati, offerſten inu fvojevoln biti, inu mojo beſſédo ferratati [...] ti fi delgu zehal, lubi muj, plazhaj tudi enkrat TPo 1595, II, 261; prim. *Du haſt lang gezech/ lieber bezale auch ein mal* LH 1566, II, CLV.

1.1.2 Beseda dostikrat vsebinsko ostane zelo blizu izhodiſčnemu pomenu, le premaknjena je v drugo besedilno okolje. Ima pomenski označevalnik preneseno (pren.), npr. pri *ceha*:⁸

ceha (< nem. *die Zeche*) 1. *lahkotna zabava v družbi, povezana s popivanjem; veseljačenje*: Zeha, he, ſymbolum, ſympoſium, zech, vrten BH 1584, 60; compotor. *Germ.* ein Zechgeſell, oder Zutrincker, mittrincker. *Sclau.* v zehi tovariſh MTh1603, I, 303;

2. pren. *račun za pretekla lahkomiſelna, greſna dejanja*: Ali ony [Iudi] ſo je hoteli taku imejti, ony ſo delgu zehali, inu ſi ſabſtoin puſtili pridigovati, ali letu ſo morali to zeho na enkrat plazhati, Bug nyh ſuper vezh nei hotel ſliſhati, pred teim ſe ti varuj TPo 1595, II, 261.

1.1.3 Pogost je tudi nastanek novih pomenov z zamenjavo oz. metonimičnim pomenskim prenosom in sinekdoho, npr. pri *cimper* (dejanje – rezultat dejanja: gradnja – zgradba; del – celota: ostreſje – hiſa). Primerjava z Luthrom kaſe na ſamostojno rabo ſtarejſe prevzete besede *cimper*, ki ni bila spodbujena s prevodno predlogo:

⁷ Omenjeni geſelski članek, le z izpoſtavljenimi pomeni in vzorčnimi zgledi zanje, in vsi naſlednji ſo naſtali pri redaktorskem delu avtorice tega prispevka, in ſicer za načrtovani zgodovinski ſlovar najſtarejſe knjiſne ſlovenſčine. Pod naſlovom *Slovar ſlovenſkega knjiſnega jezika 16. ſtoletja* ga pripravljamo ſodelavci Sekcije za zgodovino ſlovenſkega jezika Inſtituta za ſlovenſki jezik Frana Ramovſha ZRC SAZU. Prvi del (A–D) bo predvidoma 2016 izſel pri Zaloſbi ZRC, ZRC SAZU. Glavna redakcijska načela ſo teoretično (Uvod, Sploſno o ſlovarju) in praktično (ſ poskusnimi geſelskimi članki) predſtavljeni v PS 2001. V letih 2011–2012 ſo bila poſamezna načela po skupnem dogovoru ſodelavcev ſekcije na redakcijskih ſestankih nekoliko ſkrajſana, ſpremenjena in po potrebi dopolnjena z reſitvami problematike, ki do tedaj ſe ni bila aktualna; nova problematika ſe reſuje ſproti. Oblikovanje geſelskega članka v računalniſko obliko omogoča redakcijski program iLex, vnos ſe opravlja ſ pomočjo internega Priročnika za vnaſanje geſel za SSKJ 16 v iLex (delovno gradivo), ki ga je pripravil Kozma Ahačič (2012).

⁸ Nemſka večpomenka *die Zeche* je bila v 16. ſtoletju ſprejeta z dvema pomenoma: *das Trinkgelage* ‘popivanje, veseljačenje’ in *das Zechgeld* ‘znesek, ki ſe plača v goſtilni, zlaſti za pijačo; zapitek’; od tod gre pomenski prenos na ‘račun za greſna dejanja’.

cimper (< stvn. bav. *zimpar) 1. *navadno lesen objekt s stenami in streho, ki nudi zavetje; stavba, zgradba*: Inu on je meril ta zimpër, kakòr je dolg bil, so vñem tèm, kar fe ga je dèrshalu, od eniga vogla do drusiga 1584, II, 80b; *prim.* WND er mas die lenge des Gebews/ mit allem was dran hieng LB 1545, II, 1482;

// *leseno nosilno ogrodje za streho stavbe; ostrešje*: Na teifte fhtiri (vogle) je on [Salomo] en frop polushil is Cedrovih deffak [...] Inu osgoraj vèrhu en Zymper od Cedrou na téhifhtih ftebreh, katerih je bilu, pet inu fhtirideffeti DB 1584, I, 186b; *prim.* Vnd oben drauff ein Gezimer von Cedern LB 1545, I, 636;

2. *gradnja, zidava*: Inu Salomonovi Sydarji, inu Hiranovi Sydarji, inu Giblimi, fo fekali, inu fo pèrpraulali lejs inu kamenje, h'zympru te Hilhe DB 1584, I, 186a; *prim.* vnd bereiten zu Holz vnd Steine zu bawen das Haus LB 1545, I, 633.

1.1.4 Nekateri prevzeti izrazi s konkretnim pomenom simbolizirajo določen abstrakten pojem (navajamo ga s pomenskim označevalnikom simbolno). Tipičen pomenski kvalifikator v slovarkem opisu besed 16. stoletja je tudi poosebitev (pooseb.): za poimenovanje duhovnih pojavov iz biblijskih besedil, ki so dobili človeške lastnosti, za ubesedenje duhovnega, abstraktnega sveta, ki je s poosebitvijo konkretno prostorsko predstavljen, za ponazoritev abstraktnih pojmov, npr. pri *ceder*:

ceder (< nem. *die Zeder*) 1. *veličastno zimzeleno iglasto drevo s trpežnim, dragocenim lesom; cedra*: On gre prece mej drevje v'gosd, de Cedre poßleka, inu vsame Bukovje inu Hraftje, ja en Ceder, kateri je saßajen DB 1584, II, 18a; / pooseb. Hualyte tiga Golpudi [...] Gorre inu vfi hrybi, Ta rodouytina driueßa inu ty cedri TP's 1566, 262b; Inu Smreke fe tudi nad tabo veßele, inu Cedri v'Libanu (inu pravio) Od tiga zhaffa, kar ti leshifh, nihzhe fem gori nehodi de bi nas poßlekal DB 1584, II, 6b; Ioas pak, Israelfki Kraj, je poßal k'Amaziu, Iudoufkimu Kralu, inu je pußtil njemu povèdati. Ta Glog v'Libani, je poßal h'Cedru v'Libani, inu je pußtil njemu povèdati: Daj tvojo Hzhher mojemu Synu k'Sheni DB 1584, I, 212a;

// *simbolno za lepoto, žlahtnost, trpežnost izraelskega (božjega) ljudstva*: Ieft [GOSPVVD] hozhem tudi od vèrha tiga vißfokiga Cedra vseti, inu osgoraj od njegovih vej en mlad ° vèrshizh odtèrgati, inu ga na eno filnu vißfoko Gorro saßaditi [...] de bo mladice pognal, inu ßad prineßèl, inu en zhaftit Ceder poßal (° vèrshizh) tu je, nalhiga GOSPVDA Criftufa, ta je od vißfokiga Cedra, tu je, od Boshyga folka, inu od Davidoviga roda) DB 1584, II, 67b.

1.2 Besede, prevzete iz latinščine

1.2.1 Citatne besede znotraj ali ob slovenskem besedilu (robne opombe itd.) so v delih slovenskih protestantskih piscev po večini latinskega izvora. V Besedju 2011 je opozorjeno na razlike med citatno prevzetimi pojavnimi oblikami in tistimi, ki so bile v prilagojeni ali neprilagojeni obliki vključene v slovensko sobesedilo.⁹ Latinizmi so se pod vplivom prevodnih predlog pojavljali predvsem v priročnikih, ki so jih protestantski pridigarji potrebovali za službovanje v cerkvi (TO 1564, TC 1575, DAG 1585), nekateri samo v abecedno urejenih seznamih na koncu DB 1578 in DB 1584. Naj naštejemo nekaj zgledov: *abortus*, *acervus*, *alij*, *accidens*, *adplicatio*,

⁹ Sobesedilno vključenim latinskim besedam v neprilagojeni obliki je lahko pripisan drugačen spol, kot je dejansko v latinščini, npr. *symbolum* sam. m lat., na izvorni jezik pa je v obeh primerih opozorjeno z okrajšavo lat. (Merše 2011: 13).

antithesis, apokalypsis, apostolicus, argumentum, aromaticum, batus,¹⁰ *censura, collecta, confessio, hymnus, magnificat, symbolum* itd. Pregled celotnega občnomskega izraza v Besedju 2011 je potrdil, da se je citatna podoba sprejete latinske besede (in grške na -on) tudi pri pogosto rabljenih izrazih v imenovalniku ednine praviloma ohranjala, v odvisnih sklonih pa so se na prevzeto podstavo pripenjale slovenske končnice, npr. im. ed. *evangelium* (v 16 delih), *evangelion* (v 16 delih) in *evangeli* (v 38 delih), rod. *evangelia* (hrvaška različica pri Juričiču: *evangelije*). Citatnost v imenovalniku se kaže tudi pri prevzemanju latinskih samostalnikov drugih sklanjatev, npr. im. ed. *faraon* (v 9 delih – pri Trubarju, Dalmatinu, Krelju in Bohoričju), rod. *faraona*; osnova slovenskih odvisnih sklonov je postopoma prodirala tudi v prvi sklon: *faraon* (TA 1562, JPo 1578).¹¹ V Besedje 2011 so zajete tudi latinske citatne in polcitatne besedne zveze, ki se smiselno vključujejo v slovensko besedilo: *abominatio desolationis* gl. *abominatio* –, *desolationis* –; *antifone de tempore* gl. *antifona*, *de tempore* –; *aqua vitae* gl. *aqua* –, *vitae* –; *collecta de tempore* gl. *de tempore*, *kolekta*.¹² Poglejmo zglede v sobesedilni rabi:

Taku imao ty Shulary fazheti pejti, Deus in Adiutorium etc. Sa nim ta Cor tu kar fa teim gre, eno Antifono de tempore. Potle en Pfalm, en Cor latinski en Vers, ta drugi Cor Nembski oli Slouenski [...] Natu imao ty Otroci ta Catehifimus poueidati inu ifuprashouati, inu molyti, koker ie od fpreda poftaulenu. Sa teim fe ima ta Hymnus, potle ta Magnificat Latinski inu Slouenski peiti TO 1564, 111b.

1.2.2 Večje število različnih, po večini adaptiranih latinskih tujk je zaznati v Kreljevi in Juričičevi postili (KPo 1567, JPo 1578). Juričič je nekatere strokovne izraze latinskega ali grškega izvora, ki jih je Krelj uvajal, raje opuščal. Toda pregled celotnega gradiva za posamezne iztočnice je pokazal, da je te »nove« besede Krelj na določenih mestih res enkrat ali dvakrat izpostavil, v nadaljnji rabi pa se je tudi on držal ustaljenih izrazov, čeprav nemškega izvora, npr. *parabola* (KPo 1567) : *prigliha* (KPo 1567, JPo 1578), *pedagog* (KPo 1567) : *šulmojster* (v 15 delih, vključno s Kreljem in Juričičem), *predikant* (KB 1566, KPo 1567, JPo 1578) : *predigar* (v 17 delih, vključno s Kreljem in Juričičem) in *pridigar* (v 31 delih, vključno s Kreljem in Juričičem). Primerjajmo zglede v sobesedilu:

¹⁰ Izraz brez latinske končnice je postal homonim: *batus* [votla mera] sam. m (DB 1584), prim. *bat* 1 [leseno orodje] sam. m, *bat* 2 [votla mera] sam. m.

¹¹ Podrobneje o izrazni podobi prevzetih besed iz latinščine Ahačič 2011. Za Trubarjev slovenski cerkveni red (TO 1564) je bilo že ugotovljeno, da so se latinske tujke, torej neposredno v knjižno slovenščino sprejete besede iz latinščine, skoraj dosledno zapisovale po latinskem pravopisu (celo končnice slovenskih sklonov, npr. -ae namesto -e). Prevzemanje spola je potekalo po enakih modelih kakor pri besedah, prevzetih iz latinščine v sodobni slovenščini, npr. različici *levit* in *levita* sta v Besedju 2011 izpričani zaradi ohranjene latinske ajevske končnice (Ahačič 2011: 114, 116).

¹² Z dolgim pomišljajem so v Besedju 2011 označene besednovrstno neopredeljene iztočnice, ki nastopajo kot del besedne zveze.

Nevodijo jih v'Čerkou k'predigam, ne poſhleio jih v'lhulo, alli ako lih premoreio doma ijm Pedagoge ne dërſhe KPö 1567, XLVlb; *prim.* Oni nyh V cerkou kpredigam neuodio, Nyh V shulo ne poſhleio, inu ako lih premoreio, tako nym doma Shulmoiftra ne dërſhe JPö 1578, II, 32a; Tako bi imeli tudi vfi Goſpodarij inu Goſpodine, po Hiſſah fuoie Otroke inu poſle examinirati inu ſprashouati [...] Rauno tako Shulmoiftri inu Shulmoiftrize fuoie Shularze inu Shularize JPö 1578, I, 75a; *prim.* Ravnò tako fhulmoiftri inu Shulmoiftrice fvoie fhularce inu fhularice KPö 1567, XCVIIIb.

1.3 Besede, prevzete iz hebrejščine, aramejščine in grščine

1.3.1 Redko se pojavljajo citatni in podomačeni zapisi besed iz svetopisemskih jezikov – hebrejščine (*ammi, asara, breshith, halleluia, kaph* 'ime hebrejskega soglasnika'),¹³ aramejščine (*cephä*) in stare grščine (*anathema, christeleison*). Običajno so besede navedene ob robu besedila s pojasnilom o izvoru (gl. DB 1584); njihova raba je priložnostna in ima pojasnjevalno vlogo. Pričakovano se v knjižni slovenščini 16. stoletja niso ustalile, iz njih niso nastajale novotvorjenke in tudi pomenskih razvoj niso doživljale:

Aku gdu GOSPVDA Ieſufa Criſtufa néma ſa lubu, ta bodi ^b Anatema, Maharam Mota.
(^b Pan ſe rezhe Gërzhki Anathema, Iudouſki pak Maharam, tu je vſe enu: Moth pak ſe rezhe Smèrt. Inu hozhe S. Paul tulikajn rezhi: Kateri Criſtufa nelubi, ta bodi panan ali ſaklet k'fmèrti) DB 1584, III, 96a; PERVE MOESSOVE BVQVE, GENESIS IMENOVANE, Iudouſki, Bresith DB 1584, I, 1a.

1.4 Besede, prevzete iz italijanščine

1.4.1 Vpliv italijanskih narečij (beneška italijanščina) in drugih manjših romanskih jezikov (furlanščina, istrska in dalmatinska romanščina) se zaradi jezikovne stičnosti kaže v prevzetih besedah, sprva dialektizmih iz primorske narečne skupine. Juričič se je izogibal sprejemanju tistih besed romanskega izvora iz Kreljevega prevoda prvega dela Spangenbergove postile, ki so hkrati zaznamovale geografsko ožjo rabo, npr. *kordavec, mandrija, moneta* (Merše 1998: 219). Drugi izrazi romanskega izvora so bili rabljeni širše, npr. *bandero/bandera, barka, barkarol* in *barkador, bregeše, fortuna*, kar dokazuje raba v Trubarjevih in Dalmatinovih delih.¹⁴ Ustalenost dokazujejo razviti drugotni pomeni, prenesena raba, stalne besedne zveze, frazemi:

¹³ Primerjalno s hebrejskim izvirnikom je Trubarjev (TPs 1566) in Dalmatinov prevod starozaveznih psalmov (DB 1584) raziskovala Francka Premk (1992).

¹⁴ Popis vseh uporabljenih besed z vsemi pojavitvami v Besedju 2011 omogoča vpogled v njihovo rabo in razkriva konkurenčna razmerja med njimi v knjižni slovenščini 16. stoletja. Tako lahko za sopomenke in pomensko sorodne besede, kot so *barkador* in *barkarol* z različicami, *brodnik, čolnar* in *mornar*, ugotavljamo, da je bil najbolj frekventen splošno rabljeni izraz *čolnar* (v 12 delih), sledi *barkarol* (v 7 delih) z različicami *barkorol* (DB 1584), *barkalor* (TC 1575), *barkoral* (TT 1557) in *barkador* (KPö 1567). Po štirje knjižni viri so izkazani pri *brodniku* in iz hrvaščine sprejetem *mornarju*.

bandero (< ital. bandiera) *barvna tkanina na drogu, praviloma z znamenji, ki so simbol pripadnosti; zastava*: še pelamo ueni Alexandriski barki [...] ta ie imeila enu Banderu tiga Caftora inu Poluxa TT 1557, 427; Tvoje ladiru je bilu is pišlanih Shid is Egypta, de je tvoje Banderu bilu, inu tvoje odeje, is gelih shid inu karmashina, is teh otokov Elifa DB 1584, II, 72b; pren. On mene pellá u'vinlki Kelder, inu lubesan je njegovu banderu zhes me DB 1584, I, 332b;

● **slišati pod bandero** *pripadati kaki skupnosti, katere simbol je*: morem per tem merkati, de jeft v'tvoje Krajleſtvu, inu pod tvoje Banderu flifhim, ficer bi mene ta Svejt drugazhi derſhal TPo 1595, III, 168; Kay ie moyh [Chriftuſevih] Liudy, inu kateri kuli pod moyo Banderu flishi, ta fe mora Voiskouati inu biti JPo 1578, III, 43;

// *kdor nosi zastavo*: Potle ie ſhlu tu Banderu Rubenouiga Kampa, fuoio Voisko, inu zhes nega Voisko ie bil Elizur Sedeuou fyn DB 1578, 122b.

1.5 Besede, prevzete iz hrvaščine

1.5.1 Znano je, da je bil v slovenskem jezikovnem prostoru do neke mere prisoten jezik neposrednih sosedov – kajkavski na severovzhodu in čakavski na Kranjskem – kot posledica priseljevanja zaradi turške nevarnosti v 15. in 16. stoletju (Orožen 1996: 168, 171). V slovenskem prevodu Spangenbergove postile Hrvata iz Vinodola Jurija Juričiča¹⁵ se vpliv hrvaščine kljub njegovemu dolgotrajnemu bivanju na slovenskih tleh in dobremu poznavanju slovenščine izkazuje na vseh jezikovnih ravlinah. Gre za tipološke odmike od knjižne norme 16. stoletja, kar potrjuje tudi izrazje v Besedju 2011. Med glasoslovnimi posebnostmi izstopa ijevski odraz jata (ě), npr. *brig, cvitje, sviča*;¹⁶ v oblikoslovnih paradigmah se ujevski odraz nenaglašene izglasnega *u* nadomešča z *o*, npr. im./tož. ed. *bandero* (Trubar, Dalmatin: *banderu*); rabijo se razlikovalni zaimki in zveze, npr. vprašalni in nedoločni zaimek *čij, čim ... s tem/tim*. Že opravljena primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve postile je pokazala na Juričičevo načelo prednosti izbire bolj uveljavljenih izrazov, nevtrajnejših in pomensko nedvoumnih, kar je vključevalo tudi izvirnost besed (Merše 1998: 218). Na ta način je Juričič v svoji postili opravičeval tako izločanje kot ohranjanje prevzetih besed.

1.5.2 Prekmurske besede se deloma prekrivajo z izrazi v 3. registrskem stolpcu DB 1584 z opredelitvijo *Slovenſki, Besjzhki* in v neopredeljenem seznamu besed na koncu DB 1578.¹⁷ Izpričane so tudi v Megiserjevih slovarjih (MD 1592; MTh

¹⁵ Okrog leta 1560 je Jurij Juričič prišel v Ljubljano za pridigarja v cerkvi nemškega viteškega reda in pod vplivom Antuna Dalmate postal protestant. 1561 je bil odstavljen, a od deželnih stanov postavljen za pridigarja pri protestantski cerkvi sv. Elizabete v Ljubljanski bolnišnici; služboval je tudi na različnih mestih v Ljubljani in Kamniku. Leta 1571 je končal slovenski prevod 2. in 3. dela Spangenbergove postile, ki je izšel šele 1578 v Ljubljani, obenem s ponatisom Kreljevega prevoda 1. dela iz leta 1567.

¹⁶ Gl. preglednico črkovnih znamenj za glasove knjižnega jezika slovenskih protestantov v Besedju (2011: 29–31).

¹⁷ O poreklu besed v 3. registrskem stolpcu iz DB 1584 ni enotnega mnenja. Martina Orožen (1996: 204–206) npr. govori o panonizmih, ki so skupni slovenskim prekmurskim in hrvaškim kajkavskim govorom, deloma celo čakavščini. Na podlagi glasoslovnih in oblikoslovnih odrazov Jakob Müller (2005: 133–137) dvomi, da je izrazje v 3. stolpcu

1603), posamič z oznako hrv., pri Juričiču pa se ne pojavljajo: *agnec*, *betek/beteg* (iz madžarščine),¹⁸ *brojiti*, različici *brunc* in *brunoc*. Zgledi so običajno izpričani v naštevalnih nizih, npr. *Crajski Galufia Coróshki Lajharija Slovénski oli Besjázhki zhalárnoft Hervazki, Dalmatinški, Istrianški, Crafski hinba* (DB 1584: III, Cc, Iva); *Shtorkla Zhapla, Zopra Zhara, Zopernik Zharnik* (DB 1578: 181b). Z besedami iz 4. stolpca je imela Dalmatinova Biblija (1584) širšo informativno vrednost – da bi jo lažje razumeli južnoslovanski sosedje; na razvoj slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja pa pričakovano niso imele vpliva.

1.5.3 Kajkavski zgodovinski slovar (Finka 1984–) vsebuje slovarske sestavke za nekatere besede iz 3. registrskega stolpca ali iz Megiserjevih slovarjev, kot *ale* veznik, *armar*, *babina*, *cipeliš*. Besedno družino *crikva*, *crikven*, *crikoven*,¹⁹ besede *četiri*, *pristanišče* itd. najdemo samo v Juričičevem prevodu postile (JPo 1578). Redke izmed njih so bile sprejete v knjižni jezik v procesu slavizacije v 2. polovici 19. stoletja, npr. *pristanišče*. Pomene razkrivajo konkretni zgledi v sobesedilu:

Sakai karľzhanska *Criqua* ie Sasidana na en takou Kaman, kateriga paklenska Vrata ali Sila nemore premozhy JPo 1578, II, 34a; Chriftus ie fuoio Cerkou bogato oskarbel, sBoshyo befedo [...] inu pozhtenim *Crikounim* pouishaniem inu kaftiganiem JPo 1578, II, 48b; Kzhafu tiga Potopa, ie le ofam Liudy ohranieno, Vfodomu le *zhetiri* Liudye JPo 1578, II, 155a; Imamoli vshe štakouega pogublienja [...] pres shkode kakraiu priti vprai Port ali *priftanishzhe*: Tako ie potreba, da imamo edniga, kateri ob onu ftran na kraiu ftoji inu nam Roko poda JPo 1578, II, 62a.

1.6 Besede iz stare cerkvene slovanščine

1.6.1 Jezik hrvaške glagoljaške redakcije se je s »staroslovenskim bogoslužjem« v koprski in tržaški škofiji vzdrževal v zahodnoslovenskem jezikovnem prostoru, kar je manjši odmev dobilo tudi v knjižni slovenščini 16. stoletja.²⁰ Starocerkvenoslovanske besede in njihove besedne družine, ki so dostikrat splošnoslovanske, so zapisovali Krelj, doma iz Vipavske doline, občasno tudi Juričič in Trubar, npr. *blagosloviti*, *čislo*,²¹ *glumiti se*, *kobniti*, *prinos* (*prinositi*, *prinošenje*), *prorok* (*prorokinja*, *prorokovan*, *prorokovanje*, *prorokovati*), *rabota* (*raboten*, *rabotiti*, *rabotnik*),

prekmursko, čeprav je nekaj več kot polovica besed etimološko (zgodovinsko) glasovno in pomensko enakih besedam prekmurskega knjižnega jezika.

¹⁸ Izpričan je v DB 1584, BH 1584, MD 1592, MTh 1603 in v kajkavskem zgodovinskem slovarju (Finka 1984–). Različica *betež* se pojavlja kar v 30 delih slovenskih protestantov: pri Primožu in Felicijanu Trubarju, Dalmatinu, Tulščaku in Znojilšku; v MD 1592 Megiser besedo označi kot hrvaško. Tudi različici *brunc* in *brunoc* nista potrjeni niti v kajkavskem (Finka 1984–) niti v prekmurskem zgodovinskem slovarju (Novak 2006).

¹⁹ Primerjava števila pojavitev je tudi pokazala, da je Juričič praviloma pisal slovenske ustreznice: *cerkev* (146×) in *cerkva* (17×) : *crikva* (7×); *cerkven* (11×) in *cerkoven* (7×) : *crikven* (2×) in *crikoven* (1×).

²⁰ Podrobneje o Krelju in starocerkvenoslovanski tradiciji na naših tleh prim. Orožen 1986, 1993, 1996: 160–187.

²¹ *Števenje* 'število' se pojavlja le izjemoma: *Aku glih tu shtiuene tih Israelskih otruk bode, koker tiga morskiga peiska, taku vsai le ty oftanki bodo ohraneni* TT 1560, 16a.

slovo 'črka', 'ime črke',²² *sodec* 'sodnik',²³ *vreme* 'čas'. Nekatere izmed njih izkazuje omejeno rabo. V besedilih je na primer prevladal verski izraz nemškega izvora žegen z besedno družino, ki ga je poleg *blagoslov* in redko *prinos* zapisoval tudi Krelj. Z Juričičem sta namreč pogostejše rabila izraze z večstoletno govornjeno tradicijo v cerkvi: *ofer*, *ofran*, *ofrati*, *ofrovanje*, *ofrovati*:

Inu [IESVS] vsameijh [pet hlebov inu dvei ribi], inu gledaiozh v'nebefa, ijh blagoslovi alli shegna, inu raslomi hlebe KPo 1567, CXXVIIb; Ako bodete štimo Gofpodnō pošluhali [...] taku zhe Gofpod fvoi shegen vam iſkasati, shegnani bodete v'meftu, na puli, shegnan bode šad valhiga telef, valhe Semlie inu shivine. Shegnan bodeh kar sazhnehl alli puſtiſh KPo 1567, LXXXIXb; Nevéfteli, da ti kijr prinofio alli offruio od offrov ali prinofov iedo, inu ti kijr Altaru štresheio, fe od Altara shivio? KPo 1567, XXV; Neuéfteli, da ti kyr offruio od offrov iedo, inu ti kyr Altaru štresheio, fe od Altara shivio? JPo 1578, I, 14a.

1.6.2 Drugače je bilo z danes zastarelim izrazom čislo, ki je z več kot štiristo pojavitvami izpričan v 22 knjigah – pri Primožu in Felicijanu Trubarju, Juričiču, Dalmatinu, Bohoriču, Tulščaku, Troštu, Znojlišku in Megiserju. Ima razvejeno pomensko strukturo in se pogosto rabi v stalnih predložnih zvezah. Pomenska razmerja med njimi smo razpoznavali iz vseh 426 pojavitev, posamezne pomene in podpomene smo vsakokrat predstavili s tipičnim zgledom:

1. *kar izraža, koliko enot kaj obsega, šteje; število*: Vtem Zhiſlu, što inu 53. ie edna lepa skrounoft JPo 1578, II, 26;
2. *s prilastkom količina, izražena s številkami; število*: Po tém, kakor je zhiſlu letih offrou, po tém ima tudi tu zhiſlu téh Shpishnih offrou inu Pytnih offrou biti DB 1584, I, 87a;
// v zvezi **prez čisla** aa) *izraža zelo veliko količino; brez števila, brezštevilan*: Kadar ie pag ena uelika pres zhishla mnoshiza ludi ukupe bila prishla, tako de šo fe umei febo gneli, šazhne on [Jezus] gouoriti TT 1557, 205; ab) *izraža zelo visoko stopnjo, mero; brez konca, neskončen*: Nerpoprei, kir fe štem takim klizanam, ta Boshya dobruta inu Miloft, kir ie preuelika, pres zhiſla, pres mere, pres grunta, Katera fe ne more obeni rizhi perglihati, famezhuie, šashpotuie TC 1575, 227;
// v zvezi **ni čisla** ba) *izraža zelo veliko količino; ni števila*: Sheftdeſet je Krajliz, inu offemdeſet ravshen, inu Dézhel nej zhiſla DB 1584, I, 333b; bb) *izraža zelo visoko stopnjo, mero; ni konca*: Nafh GOSPVD je velik, inu velike mozhy, inu njegove modrufti nej zhiſla DB 1584, I, 316a;
3. *v zvezi pri čisli/čislui: lastnost česa glede na število; natančno*: Gdoye Ierusalem rasualil? Chriſtus lih perzhiſli [!] ne imenuie gdobie imel štoriti JPo 1578, II, 133b;
4. *kar je sestavljeno iz več ljudi, ki jih povezujejo skupne lastnosti, potrebe, cilji, in tvori celoto; skupnost*: Ta Sludi pag ie bil shal noter utiga Iudesha [...] ta iſti ie bil od tiga zhishla tih duanaift TT 1557, 240.

²² Domača ustreznica *črka* je izpričana v 9 delih, tudi pri Krelju in Juričiču, iz nemščine sprejeti *puhſtab* z različico *puhſtob* se pojavlja v 12 delih, tudi pri Juričiču, pri Krelju še *tipselj*.

²³ *Sodnik* je potrjen le v KPo 1567, splošno razširjen pa je bil iz nemščine sprejeti *rihter* (v 10 delih) z besedotvorno različico *rihtar* (v 34 delih). Pojavlja se pri vseh najpomembnejših protestantskih piscih in je »oblikoval« razvejano besedno družino (*rihta* 'sodišče', *rihtarica*, *rihtarski*, *rihtarstvo*, *rihtati*, *rihten*, *rihtovati*).

2 Pregled jezikovnega gradiva s stališča prevzetega izrazja je pokazal na zanimiva razmerja prepletenosti z vsemi jeziki, s katerimi je bila knjižna slovenščina 16. stoletja v kakršnem koli neposrednem jezikovnem in posrednem prevodnem stiku. Dovzetnost za tujejezično besedje v obravnavanem času so zaznamovale tudi sociolingvistične okoliščine v preteklih stoletjih, vplivi različnojezičnih liturgij na slovenskem etničnem prostoru, najbolj odločilno pa pojav slovenske protestantske cerkve s prevodi in priredbami aktualnih verskih knjig, predvsem iz nemščine in latinščine. Treba se je zavedati, da je tematika prevzetih besed v knjižni slovenščini 16. stoletja kompleksna in še zdaleč ne izčrpana; morda bo ta članek spodbudil še natančnejše raziskave po avtorjih in njihovih delih, z bolj kvantitativno izmerljivimi rezultati.

Viri

- Belostenec 1740 = [Ivan Belostenec =] Joannis Bëllosztënëcz, *Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum onomatum ærarium, selectioribus synonymis ...* 1–2, Zagrabiae: Typis Joannis Baptistæ Weitz, MDCCXL. (Ponatis: Zagreb: Liber – Mladost, 1972–1973.)
- Besedje 2011 = Kozma Ahačič – Andreja Legan Ravnika – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Bezljaj 1976–2007 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga oz. Založba ZRC, ZRC SAZU, 1976–2007.
- BH 1584 = Adam Bohorič, *Arcticae horulae succisivae*, Wittenberg, 1584. (Ponatis: Adam Bohorizh, *Arcticae horulae succisivae* = *Zimske urice proste*, prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič, Maribor: Obzorja, 1987.)
- DAG 1585 = Jurij Dalmatin, *AGENDA*, Wittenberg, 1585.
- DB 1578 = Jurij Dalmatin, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*, Ljubljana, 1578.
- DB 1584 = Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, Wittenberg, 1584.
- FDW 1989– = *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1989–.
- Finka 1984– = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, ur. Božidar Finka – Radoslav Katičić (od 3. knjige), Zagreb: JAZU, 1984–.
- Grimm 2004 = *Der digitale Grimm: deutsches Wörterbuch von Jakob und Wilhelm Grimm*, Frankfurt am Main: zweitausendeins, 2004 (<http://dwb.uni-trier.de/de/>) (dostop aprila 2013).
- Jambrešić 1742 = Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples: in usum potissimum studiosae juventutis*, Zagrabiae: typis academicis Societatis Jesu, per Adalbertum Wilh. Wesseli, 1742. (Ponatis: Zagreb: Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta, 1992 (Posebna izdanja Zavoda za hrvatski jezik 1).)
- JPo 1578 = Jurij Juričić, *POSTILLA*, Ljubljana, 1578.

- KB 1566 = Sebastijan Krelj, *OTROZHIA BIBLIA*, Regensburg, 1566.
 KPo 1567 = Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg, 1567.
 LB 1545 (1974) = Martin Luther, *Biblia, Das ist: die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff's new zugericht*, Wittenberg, 1545. (Ponatis: München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974 (DTV Text-Bibliothek 6031–6033).)
 LH 1566 = Martin Luther, *Hauffpoftill* I–III, Nürnberg: Vlrich Newber – Dieterich Gerlatzen, 1566.
 MD 1592 = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*, Graz, 1592.
 MTh 1603 = Hieronymus Megiser, *Theaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603.
 Novak 2006 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Slovarji).
 Pleteršnik 1894–1895 (2006) = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar (1894–1895): transliterirana izdaja*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC. (Elektronska izdaja, verzija 1.0.)
 PS 2001 = Majda Merše – France Novak – Francka Premk, *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: poskusni snopič*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
 Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, ²2003 (¹1997).
 TAr 1562 = Primož Trubar, *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KER-SZHANSKE*, Tübingen, 1562.
 TC 1550 = Primož Trubar, *Catechismus*, Tübingen, 1550.
 TC 1575 = Primož Trubar, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, Tübingen, 1575.
 TO 1564 = Primož Trubar, *CERKOVNA ORDNINGA*, Tübingen, 1564.
 TPo 1595 = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595.
 TPs 1566 = Primož Trubar, *Ta Celi Pfalter Daidou*, Tübingen, 1566.
 TR 1558 = Primož Trubar, *EN REGISHTER*, Tübingen, 1558.
 TT 1557 = Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557.
 TT 1560 = Primož Trubar, *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1560.

Literatura

- Ahačič 2011 = Kozma Ahačič, Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja: od uporabnosti slovanskega jezika do latinskih tujk, v: *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji*, ur. Kozma Ahačič – Petra Testen, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, 109–122.
 Kočeva-Lefedžieva 2004 = Ana Kočeva-Lefedžieva, *Nemski leksikalni elementi v b''lgarskite govori*, Sofija: B''lgarska akademija na naukite, Institut za b''lgarski ezik, 2004.
 Kranzmayer 1944 = Eberhard Kranzmayer, *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache*, Laibach, 1944 (Veröffentlichung des Instituts für Kärntner Landesforschung).

- Legan Ravnikar 2008 = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Lingua Slovenica 4).
- Legan Ravnikar 2012 = Andreja Legan Ravnikar, Značilnosti sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja, *Jezikoslovni zapiski* 18 (2012), št. 2, 131–148.
- Merše 1998 = Majda Merše, Primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve postile, v: *Vatroslav Oblak*, Ur. Alenka Šivic-Dular, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1998 (Obdobja 17), 217–231.
- Merše 2009 = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Linguistica et philologica 23).
- Merše 2011 = Majda Merše, Uvod, v: Kozma Ahačič idr., *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji), 7–31.
- Müller 2005 = Jakob Müller, Prekmursko besedje v Registru 1584?, v: *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*, ur. Jože Vugrinec, Murska Sobota: Ustanova dr. Štifterjeva fundacija, 2005, 130–139.
- Newerkla 2011 = Stefan M. Newerkla, *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*, Frankfurt am Main idr.: Lang, ²2011 (Schriften über Sprachen und Texte 7).
- Novak 2004 = France Novak, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004 (Linguistica et philologica 10).
- Novak 2007 = France Novak, Pomen dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja za oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja in stilistike strokovnih besedil, v: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2007 (Obdobja 24), 263–282.
- Orožen 1986 = Martina Orožen, Sledovi starocerkvenoslovanske liturgične terminologije v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika, v: *Jugoslavenski seminar za strane slaviste* (Novi Sad) 36 (1986), 7–17.
- Orožen 1993 = Martina Orožen, Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 143–160.
- Orožen 1996 = Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996.
- Premk 1992 = Francka Premk, *Korenine slovenskih psalmov*, Ljubljana: Trubarjevo društvo, 1992.
- Ramovš 1997 = Fran Ramovš, *Zbrano delo 2: razprave in članki*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: SAZU, 1997 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 23/II).
- Skubic 2007 = Mitja Skubic, *Uvod v romansko jezikoslovje*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za romanske jezike in književnosti, ⁴2007 (¹1982).
- Striedter-Temps = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin: Osteuropa Institut – Wiesbaden: Otto Harrasowitz, 1963

- (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der freien Universität Berlin 27).
Štebih Golub 2010 = Barbara Štebih Golub, *Germanizmi kajkavskoga književnog jezika*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2010.
Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave Filozofske fakultete).

Borrowed Words of Non-Slavic and Slavic Origin in Sixteenth-Century Standard Slovenian

Summary

The majority of foreign words used in sixteenth-century standard Slovenian were taken from German or with German as an intermediary. In addition to sociolinguistic circumstances—due to which German words had already existed in the contemporary spoken language for centuries—borrowing was also stimulated by the integration of Slovenian Protestant writers in the German Reformation movements. The semantic structure of words borrowed from German can reveal their original meaning, the development of other meanings, secondary meanings, and shades of meaning (Jurij Dalmatin, Primož Trubar). Foreign words in or alongside a Slovenian text, which appear under the influence of the original text, are mostly of Latin origin. Occasionally there are foreign and Slovenized transcriptions of words from Hebrew, Aramaic, and Ancient Greek (Trubar, Dalmatin) written in the margins with an explanatory role. Because of language contact between Slovenian and Italian dialects and minor Romance languages on the western edge of Slovenian ethnic territory, in addition to generally widespread words (Trubar) there are also more local words of Romance origin (Krelj). In the work of the Croatian writer Jurij Juričić, despite his good knowledge of Slovenian, the influence of Croatian is seen typologically at all linguistic levels. The tradition of the Old Slavic liturgy on the margin of the ethnic territory had an influence on the presence of expressions of Church Slavic origin in the works of Krelj and Juričić. Their works also often preserve general Slavic words that had more quickly fallen out of use in the territory of the central Slovenian dialects.